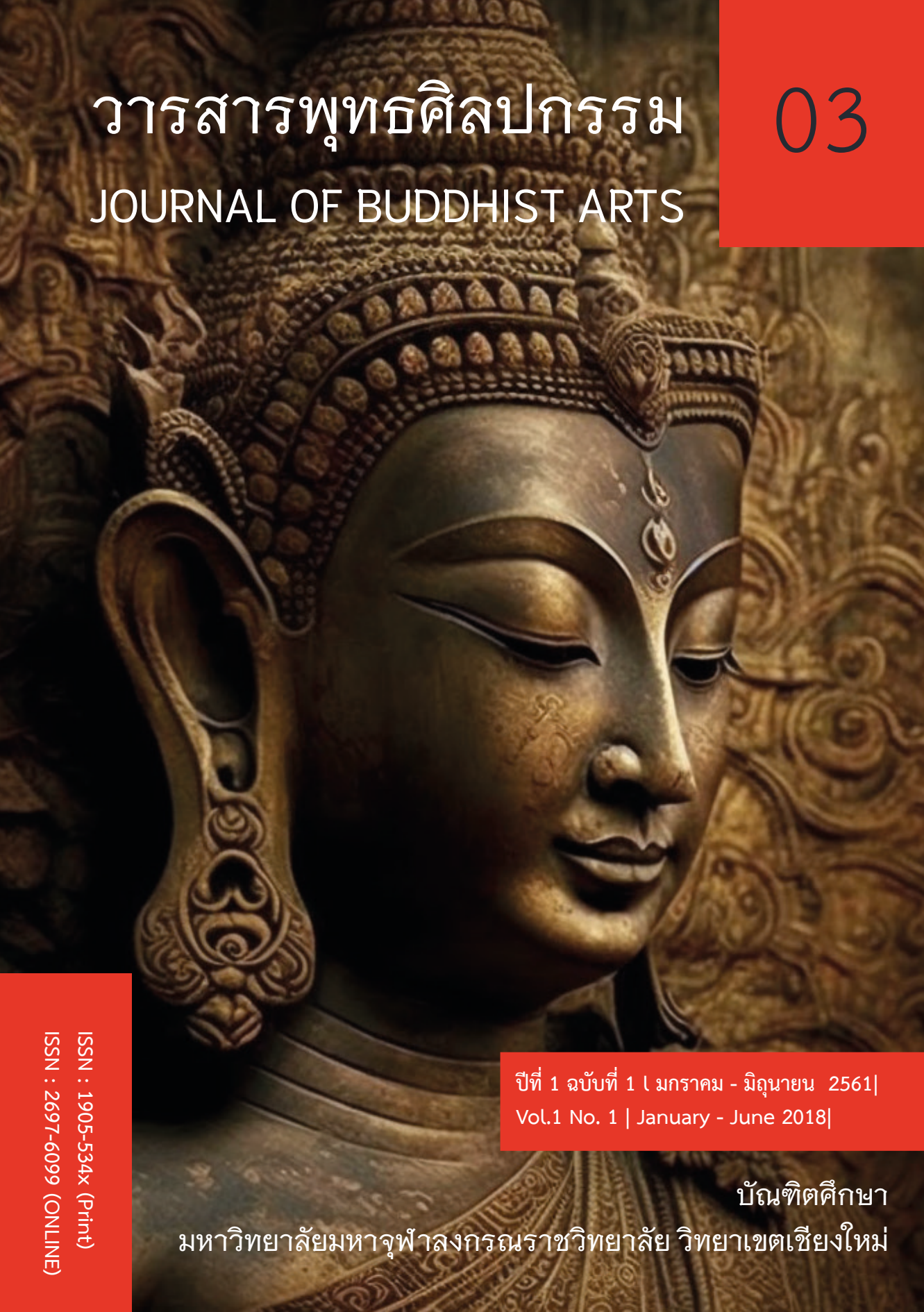

วารสารพุทธศิลปกรรม

JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

03

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2561 |
Vol.1 No. 1 | January - June 2018 |

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

แนวทางการประชาสัมพันธ์เพื่อความมั่นคง
ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
The Methods of Public Relations for Stability of
Buddhism in the Present

พระสุวรรณเมธี

Phrasuwanmatee

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai

พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์

Phrakrusiripariyatyanusath

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai.

Email: suwanmatee@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการประชาสัมพันธ์เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ซึ่งพบว่า การประชาสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา หมายถึงการใช้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าในรูปแบบของเทศนาวิธี มีการแสดงธรรม การสนทนา การปรทานโอวาท เป็นต้น และในรูปแบบของกิจกรรมมีการบำเพ็ญพุทธกิจ เป็นต้น เพื่อสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายภายในมีพระภิกษุเป็นต้น และกลุ่มเป้าหมายที่เป็นพุทธศาสนิกชนทั่วไป จากการศึกษาเบื้องต้น ได้พบปัญหาความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา 5 อย่าง ได้แก่ 1) ปัญหาความไม่เป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ 2) ปัญหาการไม่รักษาพระธรรมวินัยอย่างตรงไปตรงมา 3) ปัญหาการสูญเสียพื้นที่สื่อหรือสถานะความผู้นำทางสังคม 4) ปัญหาการจัดการศึกษาที่ล้าสมัยและไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจัง และ 5) ปัญหาการถูกรุกราน ลิดรอน ทำให้สูญเสียเสรีภาพในการประกาศพระพุทธศาสนา

สำหรับแนวทางการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) ผู้ส่งสาร ประกอบด้วยคณะสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา รวมถึงพุทธศาสนิกชนทั่วไป จะต้องเป็นผู้ดำรงอยู่ในคุณธรรม ตามหลักไตรสิกขา 2) สาร คือหลักธรรมสำหรับการประชาสัมพันธ์ 3 ระดับ ประกอบด้วยระดับการดำรงวิถีชีวิตด้วยคุณธรรมคือศีล ระดับการพัฒนาจิตใจให้มั่นคงต่อหน้าที่การงานและต่อการบำเพ็ญกุศลธรรมมีสมาธิภาวนาเป็นต้น และระดับการหยั่งรู้กฎแห่งธรรมชาติหรือสัจธรรม ด้วยวิปัสสนาภาวนาเป็นต้น 3) ผู้รับสาร คือบุคลากรทั้งภายในและภายนอกองค์กรคณะสงฆ์ เป็นผู้ที่ต้องพัฒนาให้มีองค์ความรู้ในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม และสามารถเผยแผ่หลักธรรมไปยังบุคลากรอื่นๆ ในสังคมอีกด้วย และ 4) ช่องทางหรือเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องใช้เครื่องมือที่มีอยู่ในรูปแบบเทคโนโลยีต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพและพัฒนาเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่มีการสื่อสารผ่านช่องทางออนไลน์เป็นต้น ให้มีคุณภาพ เพื่อสะดวกแก่การนำเสนอข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว กว้างขวาง และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: แนวทางการประชาสัมพันธ์, ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article focused on a study of the public relations approach towards the stability of Buddhism. It was found that the Buddhist public relation referred to the application of the Buddha's teachings in the form of preaching methods viz. preaching, exposition, exhortations and other Buddhist activities concerning the duty of the Buddha. The targets of Buddhist public relation are to interact with the internal and external target such as monks and general Buddhist people. The preliminary study found the problem of Buddhism insecurity caused by five problems: 1) the state of not being united in the Sangha, 2) the state of not obeying

the Disciplines, 3) losing the media space or social leadership status, 4) outdated and unsupported in the educational management and 5) the deprivation of liberty to declare Buddhism.

The public relations approach for the stability of Buddhism can be classified into 4 parts as 1) messenger – referred to the Sangha Community and Lay Buddhists, they must maintain high moral standards based on the Threefold Training, 2) message is referred to the three virtues of public relation – training in higher morality, mentality, and wisdom, 3) receiver is referred to persons inside and outside the Sangha Community, who need to develop and spread the knowledge of Buddhism to the society and 4) channels or tools for public relations – it referred to the preaching methods and it should be developed to be more efficient and modern in order to reach more target.

Keywords: The methods of public relation, Stability of Buddhism, Buddhism

บทนำ

มนุษย์ทุกยุคสมัยจำเป็นต้องมีเครื่องมือในการอยู่ร่วมกันเพื่อให้การใช้ชีวิตพื้นฐานมีความง่ายขึ้น ความจำเป็นพื้นฐานนอกจากมนุษย์จะมีความต้องการปัจจัย 4 มีอาหารเป็นต้นแล้ว มนุษย์ยังต้องการเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างกันและกันเพื่อให้คนกลุ่มใหญ่อยู่ร่วมกันอย่างมีความเข้าใจกันหรือเมื่อมีปัญหาบางอย่างเกิดขึ้น ก็สามารถยุติปัญหานั้นลงได้ โดยวิธีที่ไม่รุนแรง ดังนั้น ในการรวมตัวกันอยู่เป็นสังคม การประชาสัมพันธ์จึงถูกสร้างขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับสื่อสาร ในที่นี้หมายถึงการสื่อสารปลายเปิด คือการสื่อสารที่ผู้ส่งสารสามารถรับข่าวสารจากอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้รับสารและส่งสารในขณะเดียวกันได้

การประชาสัมพันธ์ หมายถึง ความเกี่ยวข้องกันระหว่างองค์กรในพระพุทธศาสนากับมวลสมาชิกประกอบด้วยกลุ่มพระภิกษุ อุบาสกและอุบาสิกา เป็นต้น เพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่สาธารณชนที่เป็นศาสนิกของศาสนาอื่นๆ ด้วย โดยมีเครื่องมือในการเชื่อมสัมพันธ์คือข้อมูลข่าวสาร ด้านคำสอน ระเบียบปฏิบัติ ความต้องการและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากคณะสงฆ์เองและจากการขอความร่วมมือของภาครัฐหรือฝ่ายอาณาจักร เมื่อการประชาสัมพันธ์มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อสารที่ทำให้องค์กรพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายวัดและฝ่ายบ้านได้ใกล้ชิดกันเช่นนี้ การประชาสัมพันธ์จึงเปรียบเสมือนเป็นปัจจัยที่คณะสงฆ์ไทยควรให้ความสำคัญไม่น้อยไปกว่าปัจจัย 4 มีเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น แต่ปัจจุบันการไม่เข้าใจหรือไม่ชำนาญในการบริหารโดยใช้หลักการประชาสัมพันธ์ทำให้พระพุทธศาสนาเกิดช่องว่างความไม่เข้าใจบางอย่างระหว่างวัดกับวัดด้วยกันเอง และระหว่างวัดกับบ้าน สิ่งที่บ่งบอกถึงช่องว่างของปัญหานั้น คือความเข้าใจไปว่าหลักเกณฑ์สำคัญที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ ซึ่งเรียกว่าพระธรรมวินัยนั้นเป็นหน้าที่ของฝ่ายพระสงฆ์ที่จะต้องเป็นผู้ศึกษาและปฏิบัติตามฝ่ายเดียวเท่านั้น ทำให้ฝ่ายบ้านมองไปว่าการศึกษาระบบไม่ใช่กิจหรือหน้าที่ของตนเอง จึงลดบทบาทของตนเองมาเป็นเพียงผู้คอยอุปถัมภ์ค้ำชูกิจกรรมของคณะสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 และด้วยการชวนช่วยเหลือนำด้วยกำลังกายเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ทำให้ฝ่ายบ้านเกิดความไม่รู้พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า จึงไม่กล้าที่จะก้าวล่วงปัญหาบางอย่างที่ฝ่ายวัดบางวัดก่อขึ้น กลายเป็นการสร้างนิสัยความเคยชินให้เกิดขึ้นแก่พระภิกษุสงฆ์ไปในที่สุด ดังนั้น ถ้าหากมีเรื่องที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้น ฝ่ายอุบาสกอุบาสิกาผู้มีความเกรงใจในพระภิกษุสงฆ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว มักจะไม่กล้าแสดงความคิดเห็นไม่พึงพอใจออกมา บางคนเลือกวิธีตีตัวออกห่างจากกิจกรรมของคณะสงฆ์ จนกลายเป็นความบาดหมางที่ชุกชอนอยู่ภายในใจ

อีกอย่างหนึ่ง การที่ชาวบ้านไม่ได้ใส่ใจศึกษาพระธรรมวินัยซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานสำคัญของพระภิกษุสงฆ์ ปล่อยให้คณะสงฆ์แก้ปัญหาต่างๆ กันเอง โดยไม่มีแรงสนับสนุนจากฝ่ายบ้าน เป็นการกระตุ้นให้ปัญหาบางอย่างกลายเป็นข้อบาดหมางและนำไปสู่การแตกร้างได้ในที่สุด นานวันเข้า บทบาทของฝ่ายวัดกับฝ่ายบ้านยิ่งจะแยกขาดออกจากกัน กลายเป็นคำพูดติดปากว่า พระไม่ควรยุ่งเรื่องของทางโลกและทางโลกไม่ควรยุ่งเรื่องของวัดเหมือนเช่นทุกวันนี้ ดังนั้น ประเด็นที่ยกมาแสดงข้างต้นนี้

เป็นเพียงตัวอย่างของการประชาสัมพันธ์ภายในองค์กรที่ไม่มีประสิทธิภาพ เมื่อพิจารณาจากสถานการณ์ในปัจจุบัน อาจมีบุคคลบางคนมองว่า การประชาสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ยังคงมีประสิทธิภาพดีอยู่ เห็นได้จากจำนวนของพุทธศาสนิกชนยังคงมีอยู่จำนวนมากกว่าศาสนิกในลัทธิอื่นๆ แต่ถ้าพิจารณาบริบทของปัญหาที่เกิดขึ้นและที่ส่งผลกระทบแก่คณะสงฆ์แล้ว ย่อมจะเห็นความผิดปกติบางอย่าง เช่นพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยจำนวนมากโดยคิดเป็นร้อยละ 95 ของประชากรทั้งหมด (จิณญ์ ทรงอมรสิริ, 2557: 13) ส่วนมากเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาแบบจารีตนิยม คือนับถือตามบรรพบุรุษ เรียกว่าเป็นชาวพุทธแต่ในทะเบียนบ้านหรือบัตรประชาชนเท่านั้น เพราะมีเพียงพุทธศาสนิกชนจำนวนน้อยที่เข้าถึงวิถีปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

ดังนั้น จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นความสำคัญของการประชาสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ไทย เพราะเมื่อถูกนำมาใช้อย่างถูกต้องแล้วย่อมสร้างความมั่นคงถาวรให้แก่พระพุทธศาสนาได้ แต่ถ้าหากใช้ผิดวัตถุประสงค์ หรือการบริหารจัดการไม่ดีพอ ย่อมจะสร้างปัญหาหรืออุปสรรคในการอยู่ร่วมกันให้เกิดขึ้นได้ ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษาแนวทางการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความมั่นคงในพระพุทธศาสนาตามวัตถุประสงค์ของพระพุทธเจ้า ปัญหาหรืออุปสรรคของการประชาสัมพันธ์ และแนวทางการประชาสัมพันธ์เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

การประชาสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา

การประชาสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนาหมายถึงการที่คณะสงฆ์ใช้หลักธรรมคำสอนเป็นสื่อกลางในการปฏิสัมพันธ์กับสังคมเพื่อสร้างความเข้าใจถึงหลักธรรมคำสอน วิถีปฏิบัติตน และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มี 3 ลักษณะ ได้แก่

1) ลักษณะการประชาสัมพันธ์ในรูปของเทศนาวิธีมีการแสดงธรรม การสนทนา การกล่าวถกถาม พระคาถาและการอนุโมทนากถา เป็นต้น

2) ลักษณะการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบของการประกาศมี 2 ประเภท ได้แก่ การประกาศเพื่อให้ทราบ เช่นประกาศให้พระสาวกผู้จะตามเสด็จจาริกได้เตรียมตัวให้พร้อม การประกาศรับคำท้าทายของนิครนถ์ นาฎบุตรเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าจะแสดงยมกปาฏิหาริย์เป็นต้น (มุลินีวัดพระธรรมกาย, 2558: 70-71) และการประกาศกฎระเบียบข้อปฏิบัติที่เรียกว่า สิกขาบทบัญญัติ เพื่อให้บุคคลกราบภายในและสังคม

ภายนอกได้รับรู้โดยทั่วกัน ยกตัวอย่างการบัญญัติพุทธปาราชิกสิกขาบท เพื่อป้องกัน พระภิกษุสงฆ์ประพฤติกิเลสโมหอันเป็นกิริยาความน่ารังเกียจ ก่อความเสียหายต่อ ส่วนรวมโดยการซักถามแล้วพิจารณาโทษตามความเหมาะสม ไม่ขัดกับความรู้สึกของ สังคมโลกและประกาศใช้อย่างเคร่งครัดต่อไปเป็นต้น (วิมहा. (ไทย) 1/88-89/77-79.)

3) ลักษณะการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบของกิจกรรม ซึ่งในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอดพระชนชีพ และทรงบำเพ็ญในแต่ละวันตั้งแต่ เข้าไปยังสว่าง เมื่อประมวฬพุทธกิจต่างๆ ลงแล้วมี 5 อย่างด้วยกัน ได้แก่ (1) เวลาเช้า เสด็จออกบิณฑบาต (2) เวลาเย็นทรงแสดงธรรม (3) ย่ำค่ำประทานโอวาทแก่เหล่า ภิกษุ (4) เวลาเที่ยงคืนตอนปัญหาเทวดา และ (5) เวลาใกล้รุ่งทรงพิจารณาหาบุคคล ที่สามารถบรรลุธรรมได้ และที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรม (รังษี สุทนธ์, 2559: 14)

ส่วนการประชาสัมพันธ์ในปัจจุบันมีรูปแบบเหมือนในสมัยพุทธกาล เช่นรูปแบบเทศนาวิธีเป็นต้น ผ่านช่องทางโดยตรงจากบุคคลากรในพระพุทธศาสนา เอง ผ่านช่องทางอ้อม เช่นช่องทางหนังสือ จดหมาย การตีตประกาศ ผ่านช่องทาง ออนไลน์มีรายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ และการบันทึกเทปเป็นต้น โดยจะต้อง รักษาวัตถุประสงค์การประชาสัมพันธ์ของพระพุทธเจ้าไว้ดังเดิม แต่จากการศึกษา สถานการณ์ปัจจุบัน พบว่าการประชาสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ไทยเริ่มเกิดปัญหาขึ้น ใน ท่ามกลางกระแสสังคมโลกที่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็วและกว้าง ข้างยิ่งขึ้น ทำให้วัฒนธรรมจากต่างประเทศไหลบ่าเข้ามาสู่สังคมไทยและได้ครอบงำ ความคิดเดิมของสังคมจนกลายเป็นกระแสความเชื่อแบบใหม่ ส่งผลให้มีผู้คนใน สังคมเป็นจำนวนหนึ่งได้มองเรื่องความเชื่อทางพระพุทธศาสนาว่าเป็นเรื่องล้าสมัย บ้าง บางคนมุ่งนับถือพระพุทธศาสนาตามแบบจารีตนิยมหรือตามบรรพบุรุษ โดย ไม่ได้ตระหนักถึงคุณค่าที่ชีวิตจะได้รับจากการนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติตาม อย่างแท้จริง จึงเปลี่ยนแปลงค่านิยมหันไปแสวงหาปัจจัยดำรงชีพแบบสุดโต่งบ้าง ประมาทในการใช้ชีวิตกล่าวคือมองชีวิตผิดไปจากความเป็นสังฆธรรม เช่นเห็นว่า ชีวิต เป็นสิ่งที่ยืดเยื้อเป็นต้นบ้าง และเมื่อประสบกับปัญหาชีวิตบางประการ มักจะแสวงหา ทางออกโดยวิธีล้นคิดเป็นต้นบ้าง ตรงกับพระดำรัสในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่าด้วย ที่สุด 2 ประการที่บรรพชิตไม่พึงเสพ คือ (1) กามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นอยู่ด้วย กามสุขในกามทั้งหลาย) เป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่

ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ (2) อรรถกถาสถาปนิก (การประกอบความเดือดร้อนแก่ตน) เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์เป็นต้น (ส.ม. (ไทย) 19/1081/592) ดังนั้น คณะสงฆ์ไทยจึงควรดำเนินการประชาสัมพันธ์เพื่อให้สังคมที่นับถือพระพุทธศาสนามีสติปัญญาสามารถดำเนินชีวิตโดยไม่ตกเป็นทาสของที่สุดโต่ง 2 อย่างดังกล่าว โดยจะต้องประชาสัมพันธ์ให้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถเข้าถึงวิถีชีวิตของผู้คนผ่านพฤติกรรมปกติ เป็นการช่วงชิงพื้นที่การสื่อสารที่คนในสังคมมองข้ามความสำคัญไป ให้กลับคืนมา เหมือนสมัยอดีตที่เครื่องมือเทคโนโลยียังไม่ได้ช่วงชิงความสนใจของผู้คนไป ดังนั้น การช่วงชิงพื้นที่การประชาสัมพันธ์คืนมาจึงเป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์ไทยที่จะต้องเร่งดำเนินการให้เกิดผลสำเร็จ โดยศึกษาปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการประชาสัมพันธ์ที่ผ่านมาเพื่อแสวงหาวิธีการสำหรับดำเนินการที่เหมาะสมต่อไป

ปัญหาความมั่นคงในพระพุทธศาสนา

ปัญหาคือสิ่งที่เป็นอุปสรรคคอยขัดขวางการทำงานหรือกิจกรรมที่กำลังดำเนินอยู่ไม่ให้เป็นไปได้อย่างสะดวก กล่าวคือให้เป็นไปโดยความลำบาก ส่วนความมั่นคงถูกนำมาใช้ในลักษณะ 4 อย่าง ได้แก่ ความตั้งมั่น ความเจริญรุ่งเรือง ความมีเสถียรภาพ และความไม่เสื่อมสลาย จากการศึกษาความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันพบว่า มีสถานการณ์ที่เป็นปัญหาต่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาทุกยุคสมัย เพราะมีเหตุปัจจัยหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงนั้น ซึ่งผู้ศึกษาได้จำแนกออกเป็นปัญหาหลักๆ ดังนี้

1) ปัญหาความไม่เป็นเอกภาพ มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลยุคกลาง ทำให้เกิดการบัญญัติสิกขาบทต่างๆ ขึ้น เพื่อควบคุมและป้องกันสถานการณ์ความไม่เป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ จากความเป็นผู้มีศีลแตกต่างกัน จนนำไปสู่ความแตกแยกและเมื่อมีจำนวนพระสาวกที่มีคุณธรรมแตกต่างกันเพิ่มมากขึ้น ทำให้ความเชื่อดั้งเดิมของเหล่าพระสาวกที่เป็นปุถุชนเริ่มวิปริตไปจากคำสอนของพระพุทธเจ้า ส่งผลให้พระองค์ทรงตามแก้ไขด้วยการแสดงธรรมเพื่อปราบปรามทิฐิเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ พระธรรมวินัยจึงเปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือในการสร้างเอกภาพแก่สังฆมณฑล แต่เมื่อเวลาได้ล่วงเลยมาถึงยุคหลังพุทธปรินิพพาน เหล่าสาวกบางกลุ่มเริ่มมีความเห็นที่แปลกแยกออกจากกัน นำไปสู่การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 1 (พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ

จิตตภาณ), 2542: 130-132) เพื่อชำระ ตรวจสอบข้อปฏิบัติและความคิดเห็นให้ตรงกับคำสอนและเพื่อเป็นหลักการยืนยันความถูกต้องเปรียบเสมือนมีพระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง

อีกปัจจัยหนึ่งที่เป็นสาเหตุของความไม่เป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลจนถึงภายหลังการปรินิพพาน คือการเปลี่ยนแปลงอำนาจของผู้ปกครองรัฐ ถ้าหากผู้ปกครองเป็นศาสนิกของลัทธิอื่นๆ มักจะมีการทำลายล้างพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแพร่คำสอนของลัทธิที่ตนนับถือ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 361) ส่วนความเป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ในประเทศไทย ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีความเป็นเอกภาพมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการสถาปนาธรรมยุติกนิกายเพิ่มขึ้นจากเดิมที่มีเพียงคณะสงฆ์ไทย ทำให้คณะสงฆ์เดิมถูกเรียกโดยมีชื่อว่า มหานิกาย เนื่องจากมีจำนวนสมาชิกที่มากกว่า ในช่วงนั้น การแบ่งแยกเรื่องพิธีมีกำลังมากกว่าเรื่องของพระวินัย แม้จะไม่ทำสังฆกรรมร่วมกันก็ตาม แต่ยังคงยึดถือและปฏิบัติตามสิกขาบทบัญญัติเหมือนกัน พิธีที่ถูกสร้างใหม่ได้ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของธรรมยุติกนิกายจนกลายเป็นประเพณีในที่สุด และได้สร้างรอยร้าว การไม่ยอมรับระหว่างกันและกันในความรู้สึกของคณะสงฆ์ทั้งสองฝ่าย แม้จะไม่ได้แสดงออกมาอย่างชัดเจนเนื่องจากคณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายยังอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2535 (ราชกิจจานุเบกษา, 2535: ออนไลน์) เพราะอาศัยอำนาจกฎหมายดังกล่าวความแตกแยกรุนแรงจึงไม่เกิดขึ้น แต่ทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตในสมัยพุทธกาลค่อยเลือนหายไปจนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะตนไปในที่สุด

ปัจจุบันสถานการณ์ความไม่เป็นเอกภาพได้ปรากฏออกมาในรูปแบบของการมีวัดเป็นของนิติบุคคลไม่ขึ้นกับองค์กรส่วนรวม ทำให้ทรัพย์สินของวัดถูกแบ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดใดวัดต่างๆ ไม่ได้ถูกรวมเข้าเป็นก้อนเดียวกันแล้วนำมาบริหารส่วนต่างๆ เช่นนำมาส่งเสริมการศึกษา สวัสดิการการรักษาพยาบาลรักษาพยาบาล เป็นต้นอย่างเหมาะสม ทำให้เกิดการหวงแหนทรัพย์สินที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ไม่ได้ถูกกระจายไปเพื่อบำรุงศาสนสถานที่มีรายได้น้อยอื่นๆ เช่นวัดร้าง เป็นต้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์กระจุกตัวอยู่แต่ในวัดที่มีความเจริญเป็นจำนวนมาก เพราะพระภิกษุสงฆ์ในส่วนกลางได้รับสวัสดิการมากกว่าพระภิกษุสงฆ์ในต่างจังหวัดที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ความไม่เป็นเอกภาพดังกล่าว ได้กระทำให้คณะสงฆ์ไทยไร้

อำนาจต่อรองกับฝ่ายอาณาจักร ตกอยู่ในสถานการณ์ที่คล้ายกับการเปลี่ยนแปลง พระพุทธศาสนาในสมัยหลังพุทธกาล ซึ่งความเจริญและเสื่อมลงแห่งพระพุทธศาสนา เป็นไปตามอำนาจของผู้ปกครองรัฐ แต่มีความแตกต่างกันตรงที่ภายหลังพุทธกาล ปัญหาความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา มาจากอำนาจปกครองในแคว้นของบรรดา กษัตริย์ที่เป็นศาสนิกของลัทธิอื่นๆ และเกิดจากอำนาจนอกแคว้นคือภัยสงคราม ส่วน ปัญหาความมั่นคงที่เกิดขึ้นแก่คณะสงฆ์ไทย มาจากอำนาจภายในคือพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ที่ถูกสร้างขึ้นทับซ้อนพระธรรมวินัยและเปิดโอกาสให้ฝ่ายอาณาจักรซึ่งมี ความเข้าใจลักษณะเฉพาะของคณะสงฆ์ยังไม่เพียงพอได้เข้ามามีอำนาจปกครองและ แทรกแซงการทำงานของคณะสงฆ์

2) ปัญหาการไม่รักษาพระธรรมวินัยอย่างตรงไปตรงมา เป็นปัญหา สำคัญที่คอยบ่อนทำลายความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา แม้ว่าการเปลี่ยนแปลง เรื่องหลักธรรมคำสอนนี้ จะปรากฏให้เห็นเรื่อยๆ เช่นมีกลุ่มที่แยกตัวออกไปปกครอง ตนเองและมีพระธรรมวินัยเฉพาะตน โดยได้ลิดรอนสิกขาบทบางข้อออกและเพิ่ม เติมระเบียบปฏิบัติใหม่ๆ เพิ่มเข้าไป รวมถึงการเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติเฉพาะของ พระพุทธเจ้าให้ต่ำลงแล้วได้สร้างพระพุทธเจ้าในอุดมคติของตนเองเข้าไปแทนที่จะ มีจำนวนสมาชิกที่มากก็ตาม แต่ได้สูญเสียความเป็นอัตลักษณ์ของตนไป ตั้งแต่ การยอมรับการแนวคิดผสมผสานความเชื่อเข้ากับแนวคิดอื่นๆ มีตรรกะเป็นต้น จึงมีลักษณะความเชื่อที่ไม่ต่างไปจากคำสอนของลัทธิอื่นๆ ทำให้สังเกตเห็นการ เปลี่ยนแปลงเกิดจากการนำสิ่งอื่นที่ไม่เหมาะสมเข้ามาและตัดสิ่งที่เหมาะสมของ ตนเองที่มีอยู่แล้วออกไป ทำให้สูญเสียอัตลักษณ์ที่แท้จริงไป เมื่อสูญเสียอัตลักษณ์เป็น เวลานานเข้า จะกลายเป็นจุดอ่อนให้ถูกเปรียบเทียบและถูกโจมตีในที่สุด ยกตัวอย่าง การปล่อยให้ความเชื่อและวิธีปฏิบัติในศาสนาพราหมณ์เข้ามาผสมผสานกับคำสอน และวิธีปฏิบัติในพระพุทธเจ้า โดยที่คณะสงฆ์มองไม่เห็นโทษและยอมรับได้ สุดท้าย จุดแข็งในคำสอนจะถูกกลดทอนลงเพราะความเชื่อที่ผสมผสานกันนั้นนำไปสู่การมกมาย เช่นการบวงสรวง การสร้างวัตถุมงคลนอกพระพุทธศาสนา การอนุญาตให้มีการค้า ชีวิตสัตว์ มีการปล่อยปลา เต่า เป็นต้น ในเขตอภัยทาน

3) ปัญหาการสูญเสียพื้นที่สื่อ ได้มีมาตั้งแต่สังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคม
นวัตกรรม โดยการเข้ามาของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เทคโนโลยี กระแสแฟชั่น การเมือง
สังคม และวัฒนธรรมตะวันตก เมื่อสังคมไทยเผชิญกับการเจริญเติบโตแบบก้าว
กระโดด โดยไม่มีมาตรการควบคุมปริมาณและคัดกรองสิ่งเหล่านั้น ทำให้เยาวชนหัน
ไปแสวงวัฒนธรรมที่ไหลเข้ามาจนกลายเป็นวัฒนธรรมของตนเองไป ทำให้ความเชื่อ
และวิธีปฏิบัติตนในกรอบแห่งคำสอนในพระพุทธศาสนามีศีลเป็นต้นลดน้อยลง พร้อม
กับการเริ่มตั้งคำถามว่า ศาสนาเป็นเรื่องจริงหรือสิ่งเป็นที่ยุบายได้สร้างขึ้นมาเอง ดัง
นั้น การตั้งรับความเปลี่ยนแปลงจึงเป็นเรื่องที่ใหม่และคณะสงฆ์ยังไม่ได้มีแผนรับมือ
จึงปล่อยให้ไปเป็นไปตามวิถีโลก สังคมและวัฒนธรรม ส่งผลกระทบตามมาคือประชากรที่
นับถือพระพุทธศาสนาไม่สนใจที่จะศึกษา และปฏิบัติตามคำสอน การนับถือศาสนา
จึงเป็นเพียงสัญลักษณ์ทางสังคมที่ติดมาตั้งแต่เกิดจนถึงตายเท่านั้น ส่วนผลกระทบที่
มีต่อชีวิตของคนในสังคมและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาทาง
อ้อม ได้แก่การที่พุทธศาสนิกชนผู้ไม่ได้ศึกษาและไม่ได้นำหลักคำสอนไปปฏิบัติ เมื่อ
ประสบกับความทุกข์ที่หนักหนาบางประการ และไม่สามารถหาทางออกที่เหมาะสม
ได้ มักจะเลือกวิธีการจัดการกับความทุกข์นั้นโดยการฆ่าตัวตายบ้าง ฆ่าคนอื่นให้ตาย
บ้างหรือฆ่าตนเองและคนในครอบครัวบ้าง เพื่อหนีปัญหานั้น แต่กลับต้องประสบกับ
ปัญหาที่หนักกว่าภายหลังการตายเป็นต้น สะท้อนให้เห็นว่า องค์การคณะสงฆ์ได้
สูญเสียพื้นที่สื่อไป เพราะไม่สามารถนำหลักธรรมและหลักปฏิบัติไปเผยแพร่ต่อสังคม
ผ่านเครื่องมือสื่อสารที่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างง่าย รวดเร็วและมีขอบเขต
ที่กว้างขวาง ทำให้พื้นที่สื่อตกเป็นของกลุ่มเอกชนและรัฐที่มุ่งทำข่าวด้านเศรษฐกิจ
สังคม กีฬา ท่องเที่ยว และบันเทิงซึ่งเป็นที่สนใจของคนหมู่มาก

4) ปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ในอดีตดูเหมือนจะไม่ก่อให้เกิด
ปัญหาอะไรเนื่องจากสภาพทางสังคมยังไม่มีเปลี่ยนแปลงและยังไม่อิงวัตถุนิยม
มากจนเกินความพอดีเหมือนในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า องค์การคณะสงฆ์ไทยในอดีต
มีลักษณะที่เหมือนสังฆมณฑลในสมัยพุทธกาล มีบรรยากาศทางสังคมที่คล้ายคลึง
กัน แต่เมื่อสถานการณ์ทางสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงไปมากจากอดีต การรู้เท่า
ทันกระแสสังคม และการพัฒนารูปแบบ หรือกลยุทธ์ทางการประชาสัมพันธ์ให้
ก้าวหน้า ความเปลี่ยนแปลงนั้นจึงเป็นเรื่องที่สำคัญและต้องลงมือปฏิบัติการอย่างมี

ประสิทธิภาพ เพื่อให้สังคมมองพระพุทธศาสนาเป็นเหมือนเส้นทางขนาดกับการดำรงชีวิตปัจจุบัน คณะสงฆ์ไทยจึงต้องพัฒนารูปแบบให้เหมาะสมกับสภาพสังคม โดยพิสูจน์ให้สังคมตระหนักว่า พระพุทธศาสนาสามารถยืนเคียงข้างสังคมได้ทุกยุคสมัย แต่จะต้องไม่ละเลยอัตลักษณ์ที่สำคัญคือการอยู่ภายใต้พระธรรมวินัย และวัตถุประสงค์ของการประชาสัมพันธ์ที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เมื่อคราวประกาศพระศาสนา แต่ปัจจุบันพบว่า คณะสงฆ์ไทยยังไม่สามารถยึดพื้นที่สื่อได้ เนื่องจากปัญหาพื้นฐานของคณะสงฆ์ไทยคือ ความไม่เป็นเอกภาพ ความไม่เท่าเทียมเรื่องสวัสดิการขั้นพื้นฐาน มีการศึกษาและการสนับสนุนด้านปัจจัย 4 เป็นต้น รวมถึงการขาดกลุ่มผู้นำที่มีวิสัยทัศน์สามารถมองเห็นสถานการณ์ทางสังคมแล้วกำหนดนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรทั้งในระยะสั้นและระยะยาวได้ แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการตื่นตัวด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุกขึ้นมากกว่าอดีตที่ผ่านมาแล้วก็ตาม เนื่องจากคณะสงฆ์ยังไม่สามารถนำการประชาสัมพันธ์เข้าไปสู่สังคมได้โดยอิสระ มีสาเหตุมาจากการถูกกีดกันทางข้อกฎหมาย รวมถึงความไม่เป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ไทยซึ่งไม่สามารถรวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้

5) ปัญหาการถูกรุกราน ลิดรอน การไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและการสูญเสียเสรีภาพในการประกาศพระพุทธศาสนา เป็นอีกปัญหาที่กระทบต่อความมั่นคงของคณะสงฆ์ไทย เกิดจากรูปแบบการบริหารจัดการมีกรอบให้ดำเนินการภายใต้ความเห็นชอบของรัฐ ซึ่งคณะสงฆ์เอง มีปัญหาภายในองค์กรอยู่แล้ว คือความไม่เป็นเอกภาพ จึงไม่อาจรวมตัวเป็นองค์กรที่สามารถต่อรองอำนาจทางสังคมได้ เนื่องจากสังคมส่วนใหญ่มองคณะสงฆ์เป็นผู้มีศีลธรรมไม่มีสิทธิในการเคลื่อนไหวทางการเมือง จึงมักถูกกระแสโจมตีเรื่องภาพลักษณ์ต่างๆ ครั้ง ที่มีการรวมตัวเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิที่จะพึงได้บางประการ เช่นการเรียกร้องให้รัฐบาลบรรจุข้อกฎหมายรับรองให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นต้น (มติชนออนไลน์, 2559: ออนไลน์) ส่งผลให้ปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับสถานการณ์ทางสังคมของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีแนวโน้มความรุนแรงทางความคิดเพิ่มขึ้นตามลำดับ สาเหตุสำคัญมากจากผู้บริหารรัฐจำนวนหนึ่งเป็นศาสนิกของลัทธิอื่น มีอำนาจต่อรองในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวกับกิจกรรมศาสนา จึงทำให้องค์กรคณะสงฆ์ซึ่งจำนวนศาสนิกชนในองค์กรประชุมที่มากกว่าก็ตาม แต่ไม่ได้มีความรักในศาสนาของตนในระดับความหวงแหน ทำให้ไม่กล้า

ที่จะเรียกร้องสิทธิให้พระพุทธศาสนา เหตุการณ์ที่รัฐบาลออกกฎหมายเพื่อควบคุม วัดพระธรรมกายและต้องการเข้าไปจัดการกับทรัพย์สินทั้งหมดเป็นต้น เป็นกรณีศึกษาในเรื่องนี้ (มติชนออนไลน์, 2560: ออนไลน์) แสดงให้เห็นว่า คณะสงฆ์ส่วนใหญ่ ไม่กล้าที่จะออกมาวิพากษ์วิจารณ์การทำงานที่ไม่ชอบธรรมนั้น ด้วยเกรงกลัวต่อการ ถูกคุกคามด้วยกฎหมาย แนวทางการปฏิบัติต่อสถานการณ์ดังกล่าว เป็นการเผยจุดอ่อนที่มีอยู่ภายในองค์กรคณะสงฆ์ไทยและเป็นการสูญเสียหลักการในการประกาศ พระพุทธศาสนาอีกด้วย

แนวทางการประชาสัมพันธ์เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

แนวทางการประชาสัมพันธ์เพื่อความมั่นคงคือรูปแบบที่ใช้หลักการ ประชาสัมพันธ์เพื่อให้คณะสงฆ์ไทยเกิดความมั่นคง ความเจริญรุ่งเรือง มีเสถียรภาพ มีความเป็นองค์กรซึ่งประกอบด้วยความเป็นสถาบัน ความมีสิทธิเสรีภาพ การได้รับ แรงสนับสนุนจากสังคม การมีระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ รวมถึงการได้รับ สิทธิคุ้มครองโดยกฎหมาย จากการศึกษาหลักการประชาสัมพันธ์ที่พระพุทธเจ้าทรง ใช้ในการประกาศศาสนาธรรม ทำให้พบแนวทางปฏิบัติที่คณะสงฆ์ไทยควรดำเนินการ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น มีปัญหาความไม่เป็นเอกภาพเป็นต้น และเพื่อเสริมสร้างความ มั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

1) แนวทางการประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างคุณภาพให้เกิดมีแก่ผู้ส่งสาร กล่าวคือบุคลากรในพระพุทธศาสนาซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ บุคลากรที่เป็นผู้ เผยแผ่ศาสนาธรรมโดยตรงคือพระภิกษุสงฆ์ และบุคลากรที่เป็นพุทธศาสนิกชนระดับ อุบาสก อุบาสิกา รวมถึงบุคคลทั่วไป ซึ่งทั้ง 2 กลุ่มนี้ มีระดับความเข้าใจหลักธรรมที่ แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับระดับความมุ่งมั่น ใครู้ในการศึกษาและนำไปปฏิบัติจนเกิด เป็นประสบการณ์ที่รู้ได้เฉพาะตน แต่สิ่งที่สำคัญคือการสร้างเอกภาพของบุคลากรให้ มีความเคารพ มีเมตตา มีการสงเคราะห์กันและกันตามความเหมาะสม สามารถรวม ตัวกันเป็นกลุ่มที่มีพลังเข้มแข็งสำหรับต่อรองกับอำนาจรัฐได้ ส่งผลลัพท์ที่ดีต่อความ มั่นคงแห่งคณะสงฆ์ไทย มีแนวทางการประชาสัมพันธ์ ดังนี้

(1) แนวทางการสร้างความเสมอภาคตามหลักพระธรรมวินัย กล่าว คือพระภิกษุสงฆ์จะต้องยึดศีลเป็นเครื่องมือในการอยู่ร่วมกัน เคารพกันและกันตาม ลำดับพรรษาและสติปัญญา ไม่ใช่ตามลำดับสมณศักดิ์ซึ่งเป็นหัวข้อที่ฝ่ายอาณาจักร

มอบให้ มีพระพุทธดำรัสรับรองว่า “ภิกษุทั้งหลาย การที่พวกเธอเป็นผู้บวชแล้ว ในธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้ว มีความเคารพมีความยำเกรงกันและกัน ดำเนินชีวิตอย่างเสมอภาคกัน จะพึงงดงามในธรรมวินัยนี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 311: 125) นอกจากจะยึดพระธรรมวินัยเคารพกันและกันตามความแก่อ่อนของพรรษาแล้ว ยังต้องมีการยกย่อง ผลักดันให้บุคลากรที่มีคุณวุฒิและวิวุฒิที่เหมาะสมขึ้นเป็นผู้นำองค์กรโดยปราศจากการแทรกแซงจากอำนาจรัฐ เพราะการยึดพระธรรมวินัยจะช่วยให้สามารถสร้างความเป็นเอกภาพให้เกิดขึ้นได้

(2) แนวทางการสร้างความยอมรับในกติการ่วมกัน กล่าวคือมติของสงฆ์หมู่ใหญ่ เป็นแนวทางการตัดสินใจส่วนใหญ่ ใช้ในกรณีที่คณะสงฆ์มีความเห็นแตกแยกกันออกเป็นหลายฝ่าย เมื่อต้องการผลสรุปจึงต้องมีการลงคะแนนเพื่อหยั่งเสียงส่วนใหญ่ และมีการรับรองมติเป็นที่สุด ดังนั้น การออกเสียงหรือการลงมติจึงเป็นกระบวนการทางพระวินัย เพื่อให้เกิดการยอมรับ คล้ายกับการออกเสียงในกระบวนการประชาธิปไตย จึงเป็นที่ยอมรับโดยถ้วนหน้า ดังปรากฏในพระพุทธดำรัสใกล้เคียงข้อพิพาทในเยภยยสิกาภาว่า “เราอนุญาตให้ระงับอธิกรณ์ (ปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ) เห็นปานนี้ ด้วยเยภยยสิกา สงฆ์พึงแต่งตั้งภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ 5 ให้เป็นผู้ให้จับสลาก คือ ไม่ลำเอียงเพราะชอบ ไม่ลำเอียงเพราะชัง ไม่ลำเอียงเพราะหลง ไม่ลำเอียงเพราะกลัว และรู้จักสลากที่จับแล้วและยังมีได้จับ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 6 ข้อ 202: 318) เป็นต้น

(3) แนวทางการจัดการสิ่งแปลกปลอมในพระพุทธศาสนา โดยการใช้กฎระเบียบข้อบังคับและหลักการที่ถูกต้องอย่างตรงไปตรงมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการในพระธรรมและกฎระเบียบในพระวินัย เนื่องจากพระธรรมวินัยเปรียบเสมือนเครื่องมือที่ใช้ในการวินิจฉัยข้อสงสัย ความขัดแย้ง ความเหมาะสม ความถูกต้อง และความไม่สมควรที่จะเกิดขึ้นแก่คณะสงฆ์ได้ตลอดเวลา เพราะอาศัยจำนวนสมาชิกหมู่มาซึ่งมีความแตกต่างกันโดยฐานะ การศึกษา สิ่งแวดล้อม อุปนิสัย และการเลี้ยงดูจากครอบครัวที่หลากหลาย ดังนั้น การใช้พระธรรมวินัยเป็นเครื่องมือวินิจฉัยแล้วกำจัดสิ่งที่ไม่ถูกต้องออกไป จึงเป็นความมั่นคงในพระพุทธศาสนา ดังพระพุทธดำรัสที่ประธานแก่พระสารีบุตรเถระถึงสาเหตุการบัญญัติพระวินัยว่า

“อาสวัญฐานิยธรรมบางอย่าง ยังไม่เกิดในสงฆ์ ตราบเท่าที่สงฆ์ยังไม่เป็นหมู่ใหญ่ เพราะมีลาภสักการะมาก เมื่อสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่ เพราะมีลาภสักการะมาก เพราะความเป็นพหูสูต เพราะยังไม่มีเสนียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง ยังบริสุทธิ์ ผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสารคุณ และมีอาสวัญฐานิยธรรมบางอย่างเกิดในสงฆ์ ตถาคตจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวกเพื่อจัดธรรมเหล่านั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 21: 13-14) จะเห็นได้ว่าแนวทางที่ปรากฏในพระธรรมวินัย คือเครื่องมือสร้างความสงบ สุข ความยอมรับ การป้องกัน และแก้ปัญหาทั้งที่ยังไม่เกิดขึ้นรวมถึงที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะเมื่อพระภิกษุสงฆ์ยึดมั่นในแนวทางพระธรรมวินัย ย่อมจะสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นแก่องค์กร เพราะในสถานการณ์ปัจจุบัน ยังไม่มีภัยคุกคามจากสงคราม

(4) แนวทางการยึดหลักพระธรรมวินัยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จัดเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคลากรที่ตรงตามพระพุทธประสงค์ ประกอบด้วยกรียัตพระธรรมเป็นแนวทางและหลักการในการประกาศพระศาสนา ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติ 2 อย่าง คือ 1 การทำตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นผู้ควรสั่งสอนบุคคลอื่น กล่าวคือการตั้งตนอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญาแล้วนำพากลุ่มเป้าหมายให้ดำเนินไปสู่ความเป็นผู้เจริญด้วยศีล สมาธิ และปัญญาเช่นเดียวกับตนเอง ละการถือศีลพรตที่ผิด ตลอดจนงดเว้นถ้อยคำตีส่นท้าว กล่าวคือความเชื่อที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ตามพระพุทธดำรัสเมื่อคราวส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 32: 40) และ 2 การมุ่งประโยชน์ เกื้อกูล พร้อมทั้งการนำความสุขไปสู่สังคมอันเป็นกลุ่มเป้าหมาย ตามพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุข แก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 32: 40) ดังนั้นการยึดพระวินัยในหลักการประชาสัมพันธ์ จะทำให้คณะสงฆ์สามารถกระทำงานอย่างตรงไปตรงมา ปราศจากการโฆษณาชวนเชื่อ เป็นการปลุกเร้าจิตใจของบุคลากรให้มีอุตสาหะต่อการปฏิบัติตามธรรม นอกจากนี้ คณะสงฆ์ยังต้องควบคุมบุคลากรภายในองค์กรไม่ให้ใช้ช่องทางศรัทธาของกลุ่มเป้าหมายเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน ได้แก่ การสร้าง

วัตถุมงคล การจัดพิธีกรรมที่ไม่เกื้อกูลต่อพระธรรมวินัย เช่นการทรงเจ้าเข้าผี หรือการเป็นหมอดูเป็นต้น รวมทั้งจะต้องสร้างแนวร่วมบุคลากรที่เข้มแข็งเพื่อเป็นหู ตา และกระบอกเสียงสำหรับป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น จากการแอบอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์

(5) แนวทางการส่งเสริมการศึกษาให้เท่าเทียมกันและเพียงพอต่อความต้องการของสังคม และครอบคลุมศาสตร์แห่งการเรียนรู้ที่จะช่วยส่งเสริมงานพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างบุคลากรให้มีคุณภาพ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ศึกษาที่พึงศึกษาในศีล สมาธิ และปัญญา หมายถึงหลักปฏิบัติภายใต้กรอบแห่งศีล การหมั่นเจริญสมาธิภาวนาและหมั่นอบรมวิปัสสนาภาวนาให้เกิดผลเปลี่ยนแปลงไปในระดับที่สูงขึ้น รวมถึงการศึกษาเพิ่มเติมในศาสตร์ที่สามารถนำมาประยุกต์เข้ากับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา สำหรับใช้เป็นใบเบิกทางให้สังคมเกิดการยอมรับและอยากปฏิบัติตาม เช่นศาสตร์แห่งการใช้วาทศิลป์ ศาสตร์แห่งภาษาต่างประเทศ ศาสตร์แห่งปรัชญาศาสนา การเมือง การปกครอง และประวัติศาสตร์หรือภูมิศาสตร์เป็นต้น ซึ่งเป็นประโยชน์ในการช่วยอธิบายหลักธรรมที่ลึกซึ้งให้ผู้ฟังเข้าใจได้โดยง่าย ยกตัวอย่าง การใช้วาทศิลป์หักล้างความเห็นผิดของเวรอุชพรพราหมณ์ ด้วยการยอมรับคำกล่าวหาแล้วจึงค่อยแก้ต่างด้วยนัยอื่น เช่นทรงแก้ต่างการถูกกล่าวหาว่า เป็นผู้ขำรังเกียจเพราะเหตุแห่งการไม่ทรงกระทำความเคารพพราหมณ์ผู้มีอายุแก่กว่า โดยการยอมรับว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ขำรังเกียจ เพราะทรงรังเกียจทุจริตทั้งหลาย มีกายทุจริตเป็นต้น (วิมพา. (ไทย) 1/7/4) ดังนั้น นอกจากคณะสงฆ์ไทยจะส่งเสริมบุคลากรให้เป็นผู้มีไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญาเสมอกันแล้ว ยังต้องสร้างความมีเอกภาพในการปกครอง บริหาร จัดการ และการกำหนดนโยบายทางการศึกษา รวมถึงสนับสนุนทุนการศึกษาในระดับสามัญศึกษา บัณฑิตศึกษา รวมไปถึงทุนศึกษาต่อในสาขาวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรือทุนวิจัยต่างๆ อีกด้วย เพราะเป็นสิ่งที่คณะสงฆ์ในปัจจุบันยังไม่ได้ริเริ่มดำเนินการให้เป็นรูปธรรมอย่างทั่วถึง จึงเป็นการสูญเสียโอกาสในการพัฒนาบุคลากรในองค์กรให้มีศักยภาพ เพื่อให้กลายเป็นกำลังส่งเสริมความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาต่อไป

2) แนวทางการประชาสัมพันธ์โดยการเลือกใช้รูปแบบสารหรือวัตถุุติบที่เหมาะสมเพื่อให้บุคลากรทั้งในและนอกองค์กรคณะสงฆ์เข้าถึงวัตถุประสงค์ได้ง่ายหรือเหมาะสมกับวิถีชีวิต แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

(1) การจัดสรรพระธรรมวินัยเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติอย่างเหมาะสมแก่พระภิกษุสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา รวมถึงพุทธศาสนิกชนทั่วไป เพื่อให้รู้แนวทางพระธรรมวินัยและเป็นเครื่องมือตรวจสอบความประพฤติของพระสงฆ์ เป็นการวางโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ให้เข้มแข็ง เพราะด้วยการตรวจสอบของภาคสังคมจะทำให้พระภิกษุสงฆ์ดำรงตนอย่างตรงไปตรงมาตามกรอบพระธรรมวินัย เป็นการกำจัดเลี่ยนหนามให้พ้นไปจากพระพุทธศาสนาอีกด้วย จากการกำจัดผู้มีความประพฤติที่ไม่เหมาะสมและเป็นการป้องกันการว่าร้ายจากลัทธิอื่นๆ ด้วย ดังนั้น การยึดพระธรรมวินัยสำหรับบุคลากรภายในนี้ จะต้องคอยควบคุมให้เป็นไปใน 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะการบังคับให้ใช้พระธรรมวินัยเป็นข้อวินิจฉัยสูงสุด เพื่อป้องกันการแตกแยกทางคำสอนและข้อปฏิบัติตนแห่งพระสาวกในภายหลัง สมเด็จพระพุทธดำรัสว่า “‘ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ข้อนี้นั้น พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 216: 216) และลักษณะการกำหนดให้พระธรรมเป็นเครื่องมือสำหรับพิจารณาความเหมาะสม ดังปรากฏข้อวินิจฉัยในจตุตถมหาปเทสกาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายสิ่งใด เราไม่ได้ห้ามไว้ว่า ‘สิ่งนี้ ไม่ควร’ ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้น ไม่ควร” เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 5 ข้อ 505: 139-140)

(2) การจัดสรรหลักการสำหรับพัฒนาคุณภาพของบุคลากรประเภท อุบาสก อุบาสิกาและศาสนิกชนทั่วไป คณะสงฆ์จะต้องนำหลักธรรมที่เป็นประโยชน์ 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการดำเนินวิถีชีวิตและด้านสังฆธรรมเข้าไปพัฒนา ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่เหมาะสม ได้แก่ หลักการดำเนินชีวิต และหลักการดำรงตนในความไม่ประมาท สำหรับหลักธรรมที่เป็นวัตถุประสงค์ในการใช้ดำเนินชีวิต จะต้องเป็นไปในลักษณะช่วยส่งเสริมการแสวงหา การบริหารจัดการและเก็บรักษาทรัพย์หรือปัจจัยเครื่องดำรงชีวิตอย่างถูกส่วน ได้แก่ ข้อที่ว่าด้วยความประพฤติในศีล อันเป็นข้อปฏิบัติตนให้เว้นจากความเสื่อมแห่งชีวิตและทรัพย์สิน เช่นการงดดื่มน้ำเมา ช่วยรักษาสุขภาพและทรัพย์สินไม่ให้เสื่อมสิ้นเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง การดำเนินวิถีชีวิตในโลกแห่งข้อมูลข่าวสารปัจจุบัน สิ่งที่ต้องพิจารณาให้รอบคอบคือข้อเท็จจริงของข้อมูลข่าวสาร ดังนั้น คณะสงฆ์จะต้องรณรงค์ให้ใช้หลักพิจารณาความข้อเท็จจริง 3 ระดับ เรียกว่า หลักกาลามสูตร ประกอบด้วยระดับ

การพิจารณาความเชื่อเริ่มต้น เพื่อยับยั้งซึ่งใจก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อข้อมูลข่าวสารอย่างใดอย่างหนึ่ง จนกว่าจะมีเหตุผลประกอบอันน่าเชื่อถือเกิดขึ้น ยกตัวอย่างหลักที่ว่าด้วยการยับยั้งซึ่งใจก่อนปลงใจเชื่อสิ่งที่ได้ยินได้ฟังตามๆ กันมา เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 66: 257) ระดับที่เป็นหลักธรรมสำหรับพิจารณาถึงความเป็นกุศลหรืออกุศลของความเชื่อ โดยนำผลของความเชื่อมาเป็นตัวตัดสินใจพิจารณาจากผลของความเชื่อที่แสดงออกมาเป็นอกุศล ก่อความเดือดร้อนหรือเป็นกุศล สร้างความสุขให้ผู้ลงมือปฏิบัติ สมดังพระพุทธดำรัสว่า “เมื่อใด ท่านทั้งหลาย ฟังรู้ด้วยตนเองเท่านั้น ว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล มีโทษ ผู้รู้ดีเตียน เป็นธรรมที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรละ (ธรรมเหล่านั้น) เสีย” เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 66: 257) และระดับที่เป็นหลักธรรมช่วยให้จิตใจเกิดความเบา สบายและมั่นใจในการปฏิบัติอย่างถูกต้อง มี 4 อย่าง ได้แก่ หลักการสำหรับตั้งข้อสมมติว่า ถ้าโลกหน้ามี ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วมี เป็นไปได้ที่เรื่องนั้น จะเป็นเหตุให้เราหลังจากตายแล้ว ไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์ ถ้าโลกหน้าไม่มี ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วไม่มี เราก็รักษาตนไม่ให้มีเวร ไม่ให้มี ความเบียดเบียน ไม่ให้มีทุกข์ ให้มีสุขใน ถ้าบุคคล เมื่อทำบาป ก็ชื่อว่าทำบาป เราไม่ เจาะจงบาปไว้เพื่อใครๆ เลย เมื่อเราไม่ทำบาปเลย ความทุกข์จะต้องเราได้อย่างไร และถ้าบุคคล เมื่อทำบาปก็ชื่อว่าไม่ทำบาป เราก็พิจารณาเห็นตนบริสุทธิ์ทั้ง 2 ส่วน ใน โลกนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 66: 263)

(3) การจัดสรรผลประโยชน์ให้เกิดความเสมอภาคในคณะสงฆ์และเหล่าพุทธศาสนิกชน เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เห็นได้จากพระวินัยปิฎกเป็นเรื่องของการจัดการผลประโยชน์แทบทั้งสิ้น เพราะเป็นส่วนของการควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออกต่อบุคคล สถานที่ อุปกรณ์ เครื่องมือใช้สอย รวมถึงปัจจัย 4 ด้วย โดย การสร้างความชอบธรรมในการแสวงหา การใช้สอย การบริหารจัดการและการแบ่งปันผลประโยชน์ ยกตัวอย่างพฤติกรรมที่แสดงถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้มีการนำทรัพยากรทางธรรมชาติมาใช้อย่างเหมาะสม ปรากฏในกฎีกาการศึกษาพบว่า “ภิกษุผู้จะสร้างกุฏิที่ไม่มีเจ้าของสร้างถวายเป็นของส่วนตัว ด้วยการขอเอาเอง ฟังสร้างให้ได้ขนาด คือ ยาว 12 คืบ กว้าง 7 คืบ โดยคืบพระสุคต ต้องพาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ ภิกษุเหล่านั้น ฟังแสดงพื้นที่

ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่ที่มีบริเวณโดยรอบ ถ้าภิกษุสร้างกุฏิด้วยการขอเอาเอง ในพื้นที่ที่มีอันตราย เป็นพื้นที่ที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ ไม่พาภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงพื้นที่ให้ หรือสร้างให้เกินขนาด เป็นสังฆาติเสส” เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 348: 383) จากพระพุทธานุญาตนี้ แสดงให้เห็นถึงการกำหนดขอบเขตการใช้สอยสิ่งแวดล้อมอย่างรู้คุณค่า นอกจากนี้ ยังมีสิกขาบทที่มีลักษณะเป็นข้อกำหนดให้พระภิกษุสงฆ์จะต้องดูแลสิ่งแวดล้อมโดยอาการ 3 อย่าง คือ ดูแลรักษา ใช้สอยอย่างรู้คุณค่า และไม่กระทำให้เกิดความเสียหาย ส่วนการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากสังคัม พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลผลประโยชน์แผนกต่างๆ เช่น ทรงแต่งตั้งพระทักขิบาลบุตรในตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบด้านการจัดการที่พักอาศัย เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 214: 28) นอกจากนี้ยังทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์แบ่งลาภสักการะที่เกิดขึ้น ซึ่งมีจำนวนจำกัดหรือเกิดความไม่ลงตัวและมีขนาดน้อยใหญ่ต่างกัน ด้วยวิธีการจับสลาก เพื่อให้การปันผลประโยชน์สามารถหมุนเวียนไปได้ตามวาระเป็นต้น

ดังนั้น การนำแนวทางดังกล่าวมาพัฒนาบุคลากรในภายในและภายนอกองค์กร สามารถกระทำได้โดยการยึดเอาพระธรรมวินัยมาปฏิบัติอย่างเสมอภาค รวมถึงการบริหารจัดการผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้นอย่างเหมาะสม 5 ประการ ได้แก่ สิทธิ เสรีภาพการแสดงออก การได้รับการคุ้มครองตามพระธรรมวินัย การเข้าถึงบริการ เช่น การรักษาพยาบาล เป็นต้น การพัฒนาศักยภาพโดยการส่งเสริมการศึกษา เป็นต้น และการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม เช่น สลากภัตร คิลานภัตร และนิตยภัตร เป็นต้น

3) แนวทางการประชาสัมพันธ์เพื่อพัฒนาผู้รับสาร ได้แก่ บุคลากรในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยพระภิกษุสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกาและพุทธบริษัททั่วไป คณะสงฆ์ไทยจะต้องพัฒนาคุณภาพของผู้รับสาร ตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงใช้ 2 อย่าง ได้แก่

(1) การพัฒนาบุคลากรและสังคัม เริ่มจากบุคลากรภายใน ด้วยวิธีการสร้างความเสมอภาคด้านการประพฤติตนตามหลักพระธรรมวินัย ส่งเสริมการฝึกอบรมตนอย่างสม่ำเสมอ ลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำด้านปัจจัยบริโภคนให้การสนับสนุนสวัสดิการ ทำลายกำแพงที่ฝ่ายอาณาจักรสร้างขึ้น เช่น การถือตนว่าอยู่สูงกว่าผู้อื่นด้วยสมณศักดิ์ เป็นต้น แล้วหันมาให้ความยอมรับกันและกันด้วยความเป็นผู้มีพระธรรมวินัยเสมอกัน คอยส่งเสริมการศึกษาด้านพระธรรมวินัย วางนโยบายการ

ประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างและผลิตบุคลากรภายในให้มีความประพจน์หรือภาพลักษณ์ที่ดีงามต่อสาธารณชน สังเกตเห็นได้ว่า สังคมไทยนับถือพระภิกษุสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ควรกราบไหว้เพราะมีคุณธรรมมีศีลที่บริสุทธิ์เป็นต้น ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ที่ดีงาม นำไปสู่การสร้างวัดถักรวมคลุขจำนวนมาก แต่เมื่อเครื่องมือสื่อสารมีบทบาทมากขึ้น ภาพลักษณ์จากบุคลากรที่ประพจน์ตนไม่เหมาะสม กลับถูกนำเสนอสู่สาธารณชนมากขึ้น เพราะเป็นสิ่งที่สังคมให้ความสนใจ เมื่อถูกนำเสนอมากยิ่งขึ้นย่อมจะกลายเป็นเสียหน้ามคยที่มแหวงคณะสงฆ์ไทย ดังนั้น การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีงาม โดยการพัฒนาศูคลากรภายในให้มีคุณภาพ จึงเป็นการประชาสัมพันธ์ที่จะต้องเร่งดำเนินการแก้ไขส่วนที่เสียหายให้ดีขึ้น โดยการพัฒนาศักยภาพพระภิกษุสงฆ์ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการดำรงรักษาไว้ซึ่งสมณสารูปด้วยศีลและอาจาระที่สงบเรียบร้อย มีการสอดส่องดูแลความประพจน์ และคอยแก้ปัญหาก่อนที่เรื่องราวความเสียหายบางอย่างจะถูกนำเสนอผ่านสื่อมวลชนหลัก เป็นการระงับเหตุไม่ให้บานปลาย ด้านการศึกษา จะต้องส่งเสริมการศึกษาทั้งทางธรรมและทางโลกตามกำลังความสามารถของบุคลากร ด้านสวัสดิการจะต้องคอยส่งเสริมการเข้าถึงการบริการโดยไม่ถูกดูแลจนจากสังคมหรือถูกมองว่าเป็นพลเมืองอันดับล่างของประเทศ และด้านการประชาสัมพันธ์ จะต้องคอยส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมความรู้ความสามารถในการปฏิสัมพันธ์กับสังคมซึ่งจะเป็นกระบอกที่สำคัญให้แก่องค์กร

ส่วนการส่งเสริมบุคลากรประเภทอุบาสก อุบาสิกาและบุคคลทั่วไป คณะสงฆ์จะต้องสร้างความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนให้เกิดขึ้นและให้มั่นคงยิ่งขึ้นไป โดยการรักษภาพลักษณ์ของตนให้ดีขึ้น หมั่นอนุเคราะห์สังคมโดยการแสดงธรรม คอยส่งเสริมด้วยการศึกษาและความประพจน์ในหลักไตรสิกขาและพระธรรมวินัยส่วนหนึ่งเพื่อคอยตรวจสอบความประพจน์ของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นการบีบบังคับให้พระภิกษุสงฆ์มีความระวังสำรวมมากขึ้น เหมือนในสมัยพุทธกาลได้มีประชาชนจำนวนมากที่เลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระอริยสงฆ์นิยมเข้าวัดฟังธรรมไม่ขาด ส่งผลให้สังคมสมัยนั้นมีความเข้มแข็งในหลักการทางพระพุทธศาสนา สามารถตรวจสอบพฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์ได้ ยกตัวอย่างการบัญญัติสิกขาบทซึ่งเกิดจากเสียงเรียกร้องทางสังคมในทุติยปาราชิกสิกขาบท กรณีที่ชาวบ้านได้ดำเนินคดีเตียนพระธนิยะกุมภการบุตร จากการประพจน์ล่อลวงให้เจ้า

หน้าที่ดูแลไม้บริจาคน้ำของหลวงมาเพื่อตนเอง ส่งผลให้พระพุทเจ้าต้องวินิจัยและตัดสินคดีด้วยพระองค์เอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 124: 70) อีกอย่างหนึ่ง การกำหนดบทลงโทษ พระองค์จะทรงเปรียบเทียบคดีที่เกิดขึ้นกับคดีโลกแล้วจึงทรงตัดสินโทษเพื่อให้เกิดการยอมรับจากสังคมโดยรวม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 124: 70) ส่วนกรณีของบุคคลทั่วไปซึ่งไม่มีความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามากนัก เพราะเพียงผู้นับถือพระพุทธศาสนาตามจารีตนิยมเท่านั้น คณะสงฆ์ไทยจะต้องสร้างรูปแบบการโน้มน้าวจิตใจให้หันเข้ามาสนใจหลักการในพระพุทธศาสนาโดยนำหลักการสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิต หลักการจัดการความเครียดในการทำงาน และการครองเรือน เช่นการใช้หลักศีลเพื่อกดเว้นการสร้างศัตรู การสูญเสียสุขภาพและทรัพย์สินเงินทองเป็นต้น ก่อนที่จะปลูกฝังเรื่องความจริงของชีวิตด้านสังขธรรมต่อไป

อีกอย่างหนึ่ง การให้ความสำคัญด้านสังคมสงเคราะห์ จัดเป็นการประชาสัมพันธ์เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาที่สำคัญรูปแบบหนึ่ง ที่จะมองข้ามไม่ได้ เนื่องจากพุทธศาสนิกชนระดับจารีตนิยมในสังคมมีเป็นจำนวนมาก บุคคลเหล่านี้เมื่อประสบกับความทุกข์มักจะหาหนทางออกจากปัญหาเองไม่ได้และมักเลือกทางเดินที่ผิดพลาด ดังนั้น การตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือครอบครัวของเขาเหล่านั้น โดยการหยิบยื่นโอกาส อาชีพและที่พักอาศัยบนพื้นที่ที่เหมาะสมแลกกับการปรับปรุงตนเองโดยหลักธรรมพื้นฐานมีศีลเป็นต้น และการบำเพ็ญกัมมัฏฐานการทำวัตรสวดมนต์เข้าเฝ้าเป็นต้น จึงเป็นการสร้างเครือข่ายพุทธศาสนิกชนให้เข้มแข็งพร้อมที่จะเป็นกำลังสนับสนุนกิจกรรมของคณะสงฆ์และเป็นกลุ่มคนที่คอยดูแลความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาทางหนึ่งด้วย แต่การดำเนินโครงการเช่นนี้จะต้องใช้งบประมาณ บุคลากร เครื่องมือ อุปกรณ์ และสถานที่เป็นจำนวนมาก

(2) การพัฒนาสถานที่และสิ่งแวดล้อมประกอบด้วยศาสนสถาน ศาสนวัตถุและทรัพยากรป่าไม้เป็นต้น เป็นสิ่งที่คณะสงฆ์จะต้องดำเนินการฟื้นฟูให้กลับมามีสภาพสะอาด รื่นรมย์ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นการส่งเสริมให้มีบรรยากาศที่น่าผ่อนคลาย ลดความเครียด ช่วยกระตุ้นจิตใจให้สงบเป็นสมาธิได้เร็วขึ้น และเป็นสปีปายะแก่การบำเพ็ญกุศลวิธีมีการเจริญสติปัญญาเป็นต้น เหมือนเช่นในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนมายุอยู่ ทรงใช้สอยสิ่งแวดล้อมที่เป็นป่าไม้รื่นรมย์ให้

เกิดประโยชน์ตลอดพระชนชีพ ยกตัวอย่าง สถานที่ประทับของพระองค์ประกอบด้วย
บรรยากาศเงียบสงบ หนทางสะดวก ไม่พลุกพล่าน ไม่อึกทึกด้วยเสียง เป็นที่หลีกเลี่ยง
เงียบสงบเป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 59: 71) ดังนั้นการพัฒนาสถานที่
และสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมจึงเป็นส่วนช่วยดึงดูดความสนใจของสังคมให้เดินทาง
มาเยือนแล้วจึงเกิดการต่อยอดไปสู่กลยุทธ์อื่นๆ มีการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนาเป็นต้น

4) แนวทางการประชาสัมพันธ์เพื่อพัฒนาช่องทางหรือเครื่องมือในการ
ประชาสัมพันธ์เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา อันดับแรกคณะสงฆ์ไทยจะต้อง
มองเห็นปัญหาการสูญเสียพื้นที่สื่อทางสังคมหรือการสูญเสียความน่าเชื่อถือด้าน
ภาพลักษณ์จากข่าวสารการนำเสนอข้อมูลความประพฤติเสียหายของบุคลากรบาง
รูปในพระพุทธศาสนาแล้วสร้างแนวทางแก้ไขให้ถูกจุด 4 อย่าง ได้แก่ การควบคุม
ดูแลบุคลากรภายในให้อยู่ในกรอบอันติงามแห่งพระธรรมวินัย การควบคุมพื้นที่สื่อ
เพื่อจำกัดขอบเขตความเสียหายโดยเจ้าหน้าที่ของคณะสงฆ์จะต้องลงพื้นที่สำรวจ
ปัญหาและคอยควบคุมสถานการณ์ไม่ให้แพร่กระจายไปสู่สาธารณชน การเยียวยาว
ในกรณีที่ความประพฤติเสียหายนั้นเป็นการล่วงละเมิดต่อบุคคลอื่นและดำเนินการ
สอบสวน พิจารณาโทษรวมถึงตัดสินโทษตามความผิด ดังนั้น การสร้างช่องทางหรือ
เครื่องมือในการประชาสัมพันธ์จึงสามารถทำได้ 6 ช่องทางได้แก่

(1) การสื่อสารโดยตรง ซึ่งเป็นช่องทางการประชาสัมพันธ์ผ่านรูปแบบ
เทศนาวิธี มีการแสดงธรรม ปาฐกถา บรรยายธรรม อนุทโนกถา รวมถึงการ
สนทนาธรรมเป็นต้น จัดเป็นช่องทางปกติ

(2) การสื่อสารผ่านรูปแบบการบำเพ็ญกิจวัตรประจำวันมีการ
บิณฑบาตเป็นต้น จัดเป็นช่องทางการเผยแผ่หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สำคัญ
ยกตัวอย่างกรณีสารีบุตรปริพาชกได้ธรรมจักขุ เพราะได้ฟังธรรมปริยาย (จากพระอัส
สชิเถระ) จึงทำให้ธรรมจักขุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทินได้เกิดขึ้นแก่สารีบุตรปริ
พาชกว่า “สิ่งใด สิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็น
ธรรมดา”เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 60: 74)

(3) การสร้างโครงการอบรมศัลยภาพบุคลากร จัดเป็นช่องทางการ
ประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความมั่นคงในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่
โครงการอบรมบุคลากรภายในคณะสงฆ์ ยกตัวอย่างโครงการอบรมพระอุปัชฌาย์

ประจำปี เพื่อแสวงหาบุคลากรผู้มีคุณวุฒิและวิยวุฒิเหมาะสมสำหรับเป็นพระ
อุปัชฌาย์อุปสมบทให้กุลบุตรผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นต้น (ข่าวสดรายวัน,
2559: ออนไลน์) และโครงการอบรมบุคลากรภายนอกองค์กรมีโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เป็นต้น (สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, โดยมีระยะเวลายาวและสั้นแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของนโยบาย งบประมาณ และวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จะเห็นได้ว่า แนวทางการประชาสัมพันธ์ตามรูปแบบการจัดโครงการนี้ เป็นวิธีการประชาสัมพันธ์ที่สามารถเข้าถึงสังคมอย่างได้ผล เนื่องจากผู้เข้าอบรมเป็นผู้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองและเข้าถึงประสบการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง

(4) การสร้างพื้นที่สื่อให้เข้มแข็งและมีแนวนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เป็นการดำเนินการประชาสัมพันธ์เชิงรุก กล่าวคือเป็นการเผยแพร่หลักธรรมในพื้นที่สื่อซึ่งกลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าถึงได้ง่าย รวดเร็วและมีปริมาณไม่จำกัด ในปัจจุบันคณะสงฆ์ได้สูญเสียพื้นที่การสื่อสารให้แก่สำนักข่าวต่างๆ ที่ดำเนินธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์และข่าวสารต่างๆ มีเพียงพื้นที่สื่อเล็กๆ เท่านั้นที่กลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าถึงได้ หรือไม่ใส่ใจที่จะเข้าถึง ทำให้สังคมสมัยใหม่ได้เสพสื่อข่าวสารที่คอยมัวเมา สร้างภาวะอึดตา ความโลภ โกรธ หลง และการแข่งขันในเชิงธุรกิจมากกว่าการได้เสพสื่อข่าวสารที่ทำให้จิตใจเกิดความสงบ ร่มเย็นและเจริญด้วยสติปัญญาเป็นต้น แต่การกอบกู้พื้นที่สื่อในสมัยปัจจุบันยังมีช่องทางที่เป็นไปได้ง่าย เนื่องจากปัจจุบันมีสื่อออนไลน์ที่สามารถนำผลงานลงเผยแพร่ได้ แต่คณะสงฆ์จะต้องคอยบริหารจัดการข้อมูลข่าวสารให้มีคุณภาพและเป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยเท่านั้น จึงจะสามารถรักษาภาพลักษณ์ที่ดีงามไว้ได้ ไม่เปิดช่องให้สังคมคอยจับผิด โดยเริ่มจากการมีนโยบาย งบประมาณ และการสนับสนุนบุคลากรทั้งภายในและภายนอกองค์กรให้มีความชำนาญในกระบวนการผลิตแต่ละขั้นตอน มีโครงสร้างการประกอบการ การบริหารจัดการงานบุคลากรที่เพียงพอ เครื่องมือ และสื่อประชาสัมพันธ์ที่มีคุณภาพ

(5) การจัดตั้งสังคมสงเคราะห์ในรูปแบบกองทุนเพื่อให้การช่วยเหลือพุทธศาสนิกชนที่ประสบปัญหาการดำรงชีพ ด้วยทุนทรัพย์ที่ได้รับจากการบริจาคจัดเป็นช่องทางการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม โดยการยื่นเงื่อนไขให้ปฏิบัติตาม เช่น การดำรงอยู่ในศีล 5 การละอบายมุข และการปฏิบัติตามหน้าที่ของความเป็นอุบาสก อุบาสิกาที่ดี สิ่งที่คณะสงฆ์จะได้อบแทน

คืนมาจากการจัดตั้งสังคมสงเคราะห์ได้แก่ บุคลากรภายนอกเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในพระพุทธศาสนาตลอดชีวิต มีการรวมตัวกันเพื่อคุ้มครองและรักษาผลประโยชน์ให้แก่พระพุทธศาสนา ยกตัวอย่างการช่วยศาสนสถานให้พ้นจากภัยคุกคามทางการเมือง เป็นต้นของวัดพระธรรมกาย เป็นต้น (มติชนออนไลน์, 2560: ออนไลน์)

(6) การสร้างรูปแบบพิธีกรรมและหลักปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยมีข้อกำหนดสำหรับการเข้าร่วมพิธีกรรม เป็นช่องทางการประชาสัมพันธ์ที่สร้างความมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนารูปแบบหนึ่ง ซึ่งหากคณะสงฆ์ปรารถนาจะสร้างความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาจะต้องยกระดับรูปแบบพิธีกรรมให้กลายเป็นวิถีชีวิตหรือข้อปฏิบัติประจำวัน เช่นเดียวกันสังคมสมัยพุทธกาลที่เหล่าอุบาสก อุบาสิกาได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรม ปฏิบัติธรรมและหมั่นรักษาศีลเป็นประจำทุกวัน ทำให้ชีวิตของเหล่าพุทธศาสนิกชนมีความมั่นคงด้านจิตใจ การทำงาน การแสวงหาทรัพย์ การดำเนินชีวิตโดยชอบ และการอบรมสั่งสมบุญกิริยาวัตถุ มีการถวายทาน และรักษาศีล เป็นต้น ดังนั้น คณะสงฆ์จะต้องคอยควบคุมพิธีกรรมนอกพระพุทธศาสนาที่สร้างความมั่งคั่ง ไม่เกื้อกูล ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่พอกพูนปัญญา ไม่ให้เกิดขึ้นในองค์กรและสังคมชาวพุทธ รณรงค์และผลักดันให้มีลักษณะทางสังคมเช่นเดียวกับวิถีปฏิบัติสังคมในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงปรับพิธีกรรมดั้งเดิมให้เข้าสู่วิถีแห่งปัญญา เช่นการเปลี่ยนพิธีกรรมล้างบาปจากแม่น้ำคงคามาเป็นวิธีล้างบาปด้วยการรักษาศีล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 207: 300) เปลี่ยนพิธีบูชาญจากการฆ่าสัตว์หลายหมื่น หลายแสนตัวมาเป็นการให้ชีวิตหรือให้อภัยทานแก่สัตว์เหล่านั้นแทน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 207: 300) เปลี่ยนประเพณีการกราบไหว้บูชาทิศมาเป็นการปฏิบัติโดยชอบต่อบิดา มารดา สมณะ พราหมณ์ ครูอาจารย์ มิตรสหาย ลูกภรรยา และทาสกรรมกร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 242: 199) ซึ่งเปรียบเสมือนทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง และทิศเบื้องใต้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 266: 121) ทำให้ในสมัยนั้น ระบบวรรณะถูกลดทอนอิทธิพลลง ด้วยหลักแห่งความเสมอภาคแก่ทุกๆ ชีวิต เห็นได้จากการอนุญาตให้ทุกวรรณะสามารถบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาได้ ปัจจุบันรูปแบบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาหลายอย่าง ได้ถูกนำมาผสมผสานเข้ากับศาสนาพราหมณ์จนทำให้สังคมเข้าใจผิดคิดว่า เป็นพิธีกรรมทางพระพุทธ

ศาสนา คณะสงฆ์จะต้องประชาสัมพันธ์เพื่อชี้แจงให้สังคมได้รับทราบถึงความถูกต้อง และคอยควบคุมให้อยู่ในระเบียบแบบแผนเดียวกัน

สรุป

คณะสงฆ์ไทยได้เผชิญปัญหาที่ทำลายด้านความมั่นคงนับตั้งแต่ยุคที่สังคมเริ่มเดินเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม ที่เจริญเติบโตพร้อมกับการที่วัฒนธรรมชักรโลกตะวันตกและเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่น ทำให้แนวคิดที่ว่าศาสนาเป็นเรื่องล้าสมัยได้ก่อตัวขึ้นในสังคมไทย แต่อาศัยความเหนียวแน่นแห่งศรัทธาของสังคมในอดีตที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งอาศัยพระมหากษัตริย์ไทยผู้ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกจึงทำให้พระพุทธศาสนายังคงดำรงอยู่อย่างมั่นคงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงนั้น ทำให้คณะสงฆ์ไทยต้องเผชิญกับปัญหาและผลกระทบ 5 อย่าง ได้แก่ ปัญหาความเป็นไม่เป็นเอกภาพ การไม่รักษาพระธรรมวินัยอย่างตรงไปตรงมา การสูญเสียพื้นที่สื่อ การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย และการถูกรุกราน ลิดรอน การไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐรวมถึงการสูญเสียเสรีภาพในการประกาศพระพุทธศาสนา ซึ่งปัญหาเหล่านี้ถูกส่งสมมาอย่างยาวนาน รอให้คณะสงฆ์ไทยได้แก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม แต่เนื่องด้วยคณะสงฆ์ยังขาดการดำเนินการเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการหรือเครื่องมือที่ก้าวเท่าทันสังคม ทำให้สูญเสียพื้นที่สื่อที่สังคมเข้าถึงได้ง่าย มีความรวดเร็วและกว้างขวาง ดังนั้น คณะสงฆ์จำเป็นต้องเริ่มสร้างแนวทางการประชาสัมพันธ์เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ตามรูปแบบการประชาสัมพันธ์ ได้แก่ ผู้ส่งสารประกอบด้วยคณะสงฆ์ บุคลากรภายในและภายนอกประเภทอุบาสก อุบาสิการวมถึงพุทธศาสนิกชนทั่วไป จะต้องปฏิบัติตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมมีศีลเป็นต้น และสร้างอรรถภาพในการดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรมมีไตรสิกขาเป็นต้น ด้านสื่อกล่าวคือหลักธรรมสำหรับการประชาสัมพันธ์จะต้องเลือกสรรหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานการพัฒนาชีวิต 3 ระดับ ได้แก่ ระดับการดำรงวิถีชีวิต ด้วยคุณธรรมพื้นฐานมีทานและศีลเป็นต้น ระดับการพัฒนาจิตใจให้มั่นคงในงานและในกุศลธรรมด้วยคุณธรรมระดับกลางมีสมาธิภาวนาเป็นต้น และระดับการหยั่งรู้ธรรมชาติหรือสัจธรรมด้วยคุณธรรมระดับสูงมีวิปัสสนาภาวนาเป็นต้น เรียกว่าการดำรงตนด้วยหลักไตรสิกขา ด้านผู้รับสื่อประเภทบุคลากรภายใน คือพระภิกษุ

สงฆ์จะต้องใช้ชีวิตภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัยอย่างตรงไปตรงมา นำเสนอภาพลักษณ์ที่ดีงาม สนับสนุนการศึกษาตามสติปัญญา สร้างบุคลากรที่เหมาะสมสำหรับใช้งานด้านประชาสัมพันธ์ ดูแลสวัสดิการอย่างทั่วถึง และคอยควบคุมความประพฤติเสียหายให้อยู่ในวงจำกัด เยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ รวมถึงการลงโทษตามอัตราโทษ ส่วนฝ่ายพุทธศาสนิกชนจะต้องสร้างจิตสำนึกที่ต่อพระพุทธศาสนา ปลุกฝังศรัทธาให้พัฒนาอื่นๆ ขึ้นไป แนะนำในทางกุศลวิธี สนับสนุนการอบรมสติปัญญา รวมถึงการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากโดยการตั้งกองทุนสงเคราะห์เพื่อชี้นำบุคคลเหล่านั้นให้ดำเนินชีวิตชอบตามธรรม และพัฒนาไปสู่การเป็นฐานสนับสนุนงานพระศาสนาต่อไป และด้านช่องทางหรือเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์ พบว่า คณะสงฆ์ไทยยังคงใช้การประชาสัมพันธ์ในรูปแบบเดิมกล่าวคือนำการปฏิบัติศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ยังไม่ได้ใช้แนวทางการประชาสัมพันธ์เชิงรุกทางการสื่อสารผ่านเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์มากนัก เนื่องจากยังขาดการริเริ่มสร้างสรรค์ นโยบาย และงบประมาณเป็นต้น ดังนั้น คณะสงฆ์จึงควรพัฒนาเครื่องมือที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพ เช่นภาพลักษณ์ของพระภิกษุสงฆ์ที่น่าเลื่อมใส และการออกแบบศาสนสถานทั้งดงาม ร่มรื่น เป็นต้น เพื่อสร้างแรงจูงใจให้แก่กลุ่มเป้าหมายแล้วค่อยๆ ใช้วัตถุที่มีเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์งานคณะสงฆ์ไทยเพื่อให้สังคมเข้าถึงในระดับจิตวิญญาณ หรือการตระหนักรู้คุณค่าของการใช้ชีวิตตามหลักธรรมคำสอน มีความไม่ประมาทในชีวิตเป็นต้น

บรรณานุกรม

- ข่าวสดรายวัน. “อบรมพระอุปัชฌาย์หวังคัดสงฆ์”. สืบค้นเมื่อ. (25 กุมภาพันธ์ 2559). แหล่งที่มา: <http://daily.khaosod.co.th>.
- ฉินญ์ ทรงอมรสิริ. (2557) “วิจารณ์บทความเรื่องแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีทางการตลาด”. วารสารพุทธศาสนศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ 21 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2557).
- ไทยรัฐออนไลน์. “เครือข่ายธรรมาธิปไตยพุทธาในรัฐธรรมนูญจักร.แจ้งเหตุผลไม่บรรจุ”. สืบค้นเมื่อ. (26 กุมภาพันธ์ 2559). แหล่งที่มา: <http://www.matichon.co.th/news/2384>.
- ไทยรัฐออนไลน์. “นายกฯ ปิดตอบเลกม.44 ผบ.ทบ.ยัน ทหารยังตรึงกำลังรอบวัด

พระธรรม กาย”. สืบค้นเมื่อ. แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/883910>.

พระธรรมปิฎก. (2540). (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2542). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มติชนออนไลน์. “**ความเห็นฝ่ายหนุน-ค้านปิดล้อมธรรมกายหลังดีเอสไอแถลง ยุติค้นธรรมกาย**”. สืบค้นเมื่อ. (11 มีนาคม 2560). แหล่งที่มา: <http://www.matichon.co.th/news/491611>.

มติชนออนไลน์. “**เครือข่ายรณรงค์บัญญัติพุทธาในรัฐธรรมนูญจี ทร. แจงเหตุผล ไม่บรรจุ**”. สืบค้นเมื่อ. (14 มกราคม 2559) แหล่งที่มา: <http://www.matichon.co.th/news/2384>>.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มูลนิธิวัดพระธรรมกาย. (2558). **ธรรมบทภาคที่ 6 แปลโดยพญฺชนะ ฉบับสอง ภาษา (ไทย-บาลี)**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง.

รังษี สุทนต์. (2549). **พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงทำ คู่มือศึกษาเนื้อหาพระไตรปิฎกเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชกิจจานุเบกษา. “**พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535**”. สืบค้นเมื่อ. (19 พฤษภาคม 2552). แหล่งที่มา: <http://law.longdo.com/law/177/rev304>.

สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. (2557). **โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5**. กรุงเทพมหานคร: สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์.